

DE TOPONYMIE

VAN

WOLPHAARTSDIJK

Allie Barth en
Frank de Klerk

Publikatie van de archiefdienst, nr. 36

DE TOPONYMIE

VAN

WOLPHAARTSDIJK

Allie Barth en
Frank de Klerk

Publikatie van de archiefdienst, nr. 36

VOORWOORD.

In deze publikatie van het gemeentearchief van Goes gaat het om thans nog bestaande, maar ook al lang verdwenen namen van polders, hoeken, dijken, straten, wegen en huizen op het voormalige eiland Wolphaartsdijk. Zij vertellen ons veel over de geschiedenis van Oud-Sabbinge, Oost- en Westkerke en Hongersdijk. Daarachter verschijnen de mensen, die er woonden. Want zij waren het die de namen gaven. Vroeger wist iedereen, waar *het land van Marietje* of *het lapje van Jan Saaman* lag. Dergelijke namen komen maar zelden in de archieven niet. Het is de verdienste geweest van de geboren en getogen Wolphaartsdijkenaar C. Remijnse, die, al op hoge leeftijd zijnde, alle namen die hij zelf kende heeft opgeschreven, en navraag heeft gedaan bij mede-inwoners van het bejaardentehuis Nieuw-Zorgvliet. Ook de werkgroep Veldnamen van de Heemkundige Kring De Bevelanden heeft in het verleden activiteiten ontplooid, voornamelijk in het doen van onderzoek in de archieven. We hebben van dit werk dankbaar gebruik gemaakt en we vulden het aan met de namen, die wij in de archieven aantreffen. We hebben allermint de pretentie, dat we nu alle Wolphaartsdijkse namen op papier hebben. Daarvoor is er te veel archiefmateriaal in het verleden verloren gegaan. Ook heeft het door Remijnse gedane onderzoek bij oude inwoners van het dorp eigenlijk al op een te laat tijdstip, de jaren zeventig, plaatsgevonden. Landarbeiders, die veertig of vijftig jaar daarvoor talloze namen moeiteloos hadden kunnen oplepelen, waren er nauwelijks meer.

De naamgeving van de omgeving, waarin we leven, is uitermate belangrijk. Heel het maatschappelijk verkeer heeft de naam van onze verblijfplaatsen nodig. Niet alleen hebben de postbode en de bezorger van de poststukken. Ook de politieagent en daarachter de Officier van Justitie en de Rechter hebben naast onze persoonsnamen ook onze straatnamen nodig, als het gaat om het schrijven van een proces-verbaal, het formuleren van een eis of het doen van een uitspraak. Trouwens wat zou u moeten doen, als u op zoek bent naar uw verwanten en u kent de straatnaam niet? Iedereen weet toch wat het is om te zoeken op een stadsplattegrond? Niet zonder reden heeft de wetgever al in 1851 bepaald, dat het geven van straatnamen een taak is van de gemeenteraad, als hoogste gemeentelijk bestuursorgaan.

Na een beknopte inleiding over het ontstaan van Wolphaartsdijk, treft u eerst de namen van de Wolphaartsdijkse polders aan. Dan volgen de hoeknamen in deze polders. Vervolgens komen de veldnamen in de diverse hoeken en de waternamen op en rond het eiland aan de orde. Via de polders, de hoeken en de velden waternamen komen we langs dijken, zandpaden enzovoorts in de Wolphaartsdijkse straten. In deze straten stonden en staan huizen, die een naam droegen of thans nog dragen. Deze laatste lijst kent zijn beperkingen. We hebben slechts de huisnamen opgenomen, die we in de archieven en de literatuur aantreffen. Daar waar dat mogelijk was, hebben wij een verklaring van de naam gegeven.

Wij hopen dat u evenveel plezier beleeft aan het lezen en bekijken van deze publikatie als wij hebben ervaren met het samenstellen ervan.

Allie Barth
Frank de Klerk.

Het ontstaan van het eiland.

Konden we zo nu en dan maar eens even om het hoekje van de negende of tiende eeuw kijken. Ongetwijfeld zou dat onze blik over het ontstaan van Wolphaartsdijk verruimen. De bronnen, die ons ter beschikking staan, zijn schaars en roepen vaak meer vragen op dan dat ze antwoorden geven. Aan de hand van de ons bekende gegevens zullen we proberen de wordingsgeschiedenis uit de doeken te doen.

Omstreeks 2500 voor Christus ving een langdurige periode van veenvorming aan. Gedurende honderden jaren zorgde een moerassig milieu voor een dik pakket afgestorven plantenresten. Op de plaats waar later het eiland Wolphaartsdijk lag, bevond zich een uitgestrekt veengebied, doorsneden met kronkelige waterlopen en krekens, waardoor enige afwatering ontstond. In de geologische vaktiaal wordt het toen ontstane veenpakket *Hollandveen* genoemd. Na vele eeuwen was dat een massief geheel geworden. Aan de vorming van het Hollandveen kwam kort voor of in de Romeinse tijd, zo rond het begin van de jaartelling, een einde.

Nu brak er een periode aan, waarin de zeespiegel herhaaldelijk rees en daalde. Over het veen werden lagen klei afgezet. Ook voor deze nieuwe lagen hebben de bodemkundigen een naam: *de Duinkerke-afzettingen*. Zo'n tijdvak waarin een dergelijke klei- en zandlaag gevormd werd, noemen we een *transgressie*. Als we het dan hebben over een Duinkerke-transgressie, bedoelen we de overstroming, die een bepaalde kleilaag heeft achtergelaten. Tussen de Duinkerke I- en Duinkerke II-transgressie, ruwweg tussen 200 jaar voor Christus en 250 jaar daarna, was er bewoning in onze streken. Langs de grotere geulen woonde men op de hoogste plaatsen in het landschap. Inheems-Romeinse vondsten zijn gedaan bij 's-Heer Abtskerke, Hoedekenskerke en in de Goese Polder. Uit dezelfde tijd dateren de Romeinse altaarstenen, die de laatste jaren zijn opgevoerd uit de Oosterschelde bij Colijnsplaat.

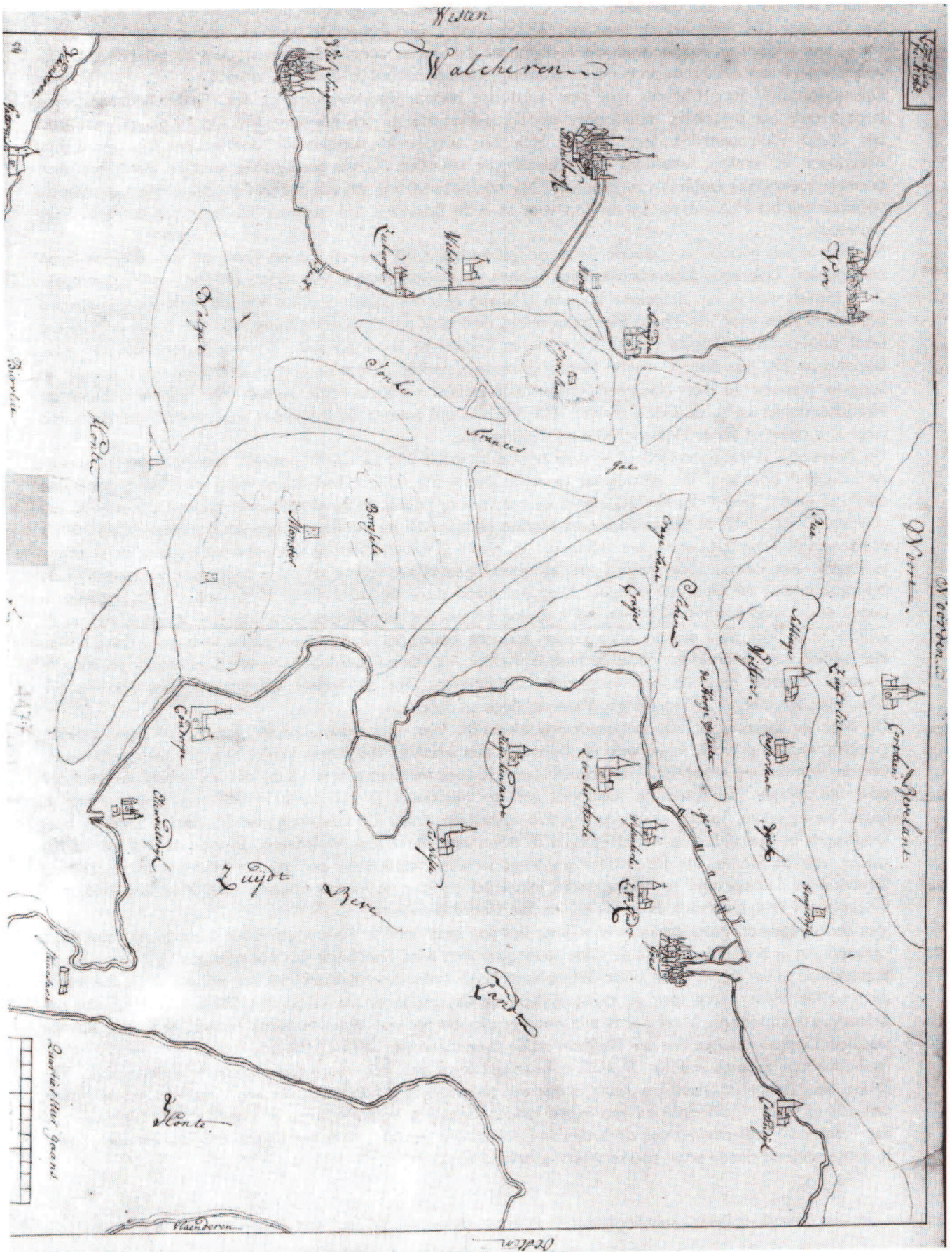
De Duinkerke II-transgressie deed al deze bewoning vanaf 250 na Christus teniet. Een periode van woestien en ledigheid brak aan, die duurde tot in de achtste eeuw. Hierin had de vorming van het zogenaamde *Oudland* plaats. Een dikke kleilaag kwam op het veen te liggen. In de al bestaande krekens schuurde de zee veel veen weg, zodat ze dieper en breder werden en uitsleten tot de dieper liggende zandlaag. In de achtste eeuw nam de activiteit van de zee geleidelijk af. Grote gebieden kwamen van lieverlee bij laag water droog te liggen. Een onafzienbaar gebied van schorren, slikken en krekens ontrolde zich voor het oog van de zeldzame mens, die zich hier waagde. Langzamerhand werd dat minder onherbergzaam. In de negende en tiende eeuw vond kolonisatie plaats, eerst uitsluitend van de hooggelegen gebieden. De oeverwallen van de krekens en de met zand dichtgeslibde krekens kwamen boven het omliggende gebied te liggen. Daar lag de klei op het veen te drukken, zodat de bodem daalde. Als vanzelf werden de voormalige krekens de hoogste plaatsen. Daarop ging de bewoning zich concentreren. Tot de oudste kolonistendorpjes rekenen we Kloetinge, Kruiningen, Wemeldinge, Yerseke, Goes en *Sabbinge*.

Op de hoge zandruggen was wat landbouw mogelijk. Vee, met name schapen, kon op de lager gelegen gronden worden geweid. Klein wild en vis waren niet schaars. We nemen verder aan, dat men de techniek van de zoutwinning beheerste. Het behoeft dan ook geen verbazing te wekken, dat het gebied de aandacht trok van abdijen. Zij waren in staat veel geld en mankracht te investeren in de verdere ontsluiting en ontwikkeling ervan. In een oorkonde van 976 bevestigde keizer Otto de abdij van St. Baaf te Gent in haar bezittingen in Zeeland. Die waren gelegen in Schouwen, Beveland, Walcheren, Borsele en het gebied ten zuiden van de Honte. De Bevelandse goederen werden omschreven als: Al het land tussen de Zuider-Zuidvliet en Curtagosum, ruwweg gesteld waren dat gronden in het noordwesten van Zuid-Beveland, met inbegrip van Wolphaartsdijk en in het zuiden van Noord-Beveland.

Van bedijkingen op grote schaal was in deze tijd nog geen sprake. Eerst vertrouwde men op de natuurlijke verhogingen in het landschap. In de elfde eeuw ging men deze geleidelijk aan wat ophogen en ontstonden de zogenaamde *vliedbergen*, eerst vluchtbergen voor hoog water, later heuvels met een militair doel. Pas vanaf de twaalfde eeuw wierp men de eerste dijken op als reactie op de vloed van 1134. Dat ging dan om defensieve bedijkingen. Maar het is niet onmogelijk, dat we wat Wolphaartsdijk betreft, te maken hebben met bedijkingsactiviteiten van ene *Wolfaart* na de stormvloed van 1014 of 1042.

Oud-Sabbinge rekenen we tot de oudste bewoningskern van het voormalige eiland Wolphaartsdijk. We nemen aan, dat het allemaal begonnen is met een nederzetting op de oever van een geul, met het opwerpen van één of meer vliedbergen en ene Sabbe, wiens naam een verkorte vorm is van Saxbald. Sabbinge zou dan betekenen: *collectiviteit van de lieden van Sabbe, dus groep of clan van Sabbe*. Het is aannemelijk, dat in de negende of tiende eeuw sprake was van bewoning.⁽¹⁾

1. gegevens ontleend aan Dekker, Zuid-Beveland, 9-45. Rentenaar, Plaatsnamen, 19. Henderikx, Dorpen in de Schelde-delta, 19.

1. Kaart van een deel van Zuid-Beveland, een deel van Walcheren en van het eiland Wolphaartsdijk uit 1568. ARA, Coll. Lenshoek, nr. VTHR 4477-b.

Misschien is de kerk op een later afgevlakte vliedberg gebouwd. Het terrein waarop het godshuis heeft gestaan, is aanmerkelijk hoger dan de omringende bebouwing. Dat is bijvoorbeeld in Wemeldinge ook gebeurd. We merken verder nog op, dat ook de hoeve Ravenstein op de hoek van de Oudelandseweg en Bouwenputseweg hoger ligt dan de aangrenzende bebouwing aan de Oudelandseweg. Overigens is Oud-Sabbinge een fraai voorbeeld van een zogenaamd ringdorp. Of het dorp Wolphaartsdijk van gelijke ouderdom is? We weten het niet. Het is mogelijk, als inderdaad na de stormvloed van 1014 of 1042 bedijkingswerkzaamheden zijn uitgevoerd. Vaststaat, dat er in 1147 sprake is van "*Wulfardsdike*", wanneer het kapittel van St. Pieter zijn tiend op bepaalde voorwaarden in erfpacht geeft aan Boudewijn en Dodijn van Schenge, mits die zich bezig zullen houden met bedijkingsactiviteiten op Zuid-Beveland. In 1216 bevestigt paus Innocentius III het kapittel van Sint-Pieter te Utrecht in het bezit van een aantal kerken op Zuid- en Noord-Beveland. Daaronder worden ook die van Sabbinge en Wolphaartsdijk genoemd.(2)

Ook het dorp Oostkerke - of dat nu het oorspronkelijke Wolphaartsdijk is of niet - kende één of meer vliedbergen. De ene is in de vorige eeuw afgegraven. Het is niet onmogelijk dat ook hier de kerk op een afgevlakte vliedberg is gebouwd. De namen '*Hooch wal* en '*Steenenhof* geven aan, dat ook in Wolphaartsdijk de vliedberg een militaire functie heeft gehad.

Dan waren er nog de dorpen Westkerke en Hongersdijk en het in oude literatuur voorkomende stadje Muiden of De Piet. Vaststaat, dat er in ieder geval een kasteel met die naam is geweest. Het grote probleem, waarvoor wij ons gesteld zien, is dat we ons nauwelijks een voorstelling kunnen maken van het eiland Wolphaartsdijk voor de reeks overstromingsrampen in de veertiende eeuw. Vooralsnog gaan we van de veronderstelling uit, dat de ambachten Sabbinge, Oostkerke en Westkerke van oorsprong aparte eilandjes zijn geweest, die door middel van bedijkingen na de stormvloed van 1134 langzamerhand tot één geheel zijn uitgegroeid, waarbij Sabbinge is ontstaan in de negende of tiende eeuw en Oostkerke en Westkerke tijdens de massale parochiestichtingen op Zuid-Beveland in de twaalfde eeuw.

In ieder geval is de Oud-Sabbingepolder van de thans nog bestaande polders de oudste en dateert vrijwel zeker al van voor 1216. Een deel van de polder schijnt tot 1953 nimmer geïnundeerd geweest. Bij de stormvloed van 23 november 1343 gingen delen aan de zuid- en oostzijde verloren. Die werden in 1359 als Zuiderlandpolder ingedijkt. In 1575 stak men de polderdijken echter door en was een deel van de Oud-Sabbingepolder nog tot in 1603 drijvende.(3) In 1370 gaf Albrecht van Beieren oktrooi aan Willeman Rengherson van Cats om het slikken- en schorregebied, dat ontstaan was rond Oostkerke, of wat daar van over was, te bedijken. Zo kwam de Oosterlandpolder tot stand.(4)

De polder Hongersdijk was mede een deel van het ambacht Oostkerke. Dorp en polder waren in 1334 eveneens ten onder gegaan. Alhoewel het oktrooi van 1370 ook Hongersdijk omvatte, zijn toen niet alle gronden bedijkt. Het land dat bekend stond als "*het uitgors van Hongersdijk*" werd in 1429 opnieuw ingepolderd door toedoen van Aleid van Borssele van Brigdamme, die gehuwd was met Hector van Voorhoutte. In datzelfde jaar werd ook een nieuw dorp Hongersdijk gebouwd. Polder en dorp werden in 1551 bij de Pontiaansvloed van 14 januari opnieuw een prooi van de golven. In 1597 polderde de Goese burgemeester Cornelis Gillissen Brouwer met zijn medeambachtsheren de Oostnieuwlandpolder in, ten zuidoosten van de Oosterlandpolder. In 1649 werd de Heerenpolder daar tegen aangeplakt.

Inmiddels was er ten westen van Oud-Sabbinge ook heel veel gebeurd. In 1377 werden Westkerke en Muiden zwaar geteisterd. Het dorp verdween in de golven. De resten van het kasteel stonden lange tijd als bakken in zee, totdat ze door een storm in 1512 werden opgeruimd. In de vijftiende eeuw werd een deel van het ambacht Westkerke herdijkt onder de naam Westerlandse polder. Ook dit polderland ging in de zestiende eeuw ten onder bij de Allerheiligenvloed van 1570. Een nieuwe polder van deze naam kwam eerst in 1665 tot stand, in 1692 gevolgd door de Nieuw-Sabbingepolder, zuidelijk daarvan en in 1694 door de Westkerkepolder, ten westen. Tot 1809 zou het eiland de vorm behouden die het sinds de bedijking van de Westkerkepolder bezat. De overige Wolphaartsdijkse polders zijn in de negentiende eeuw tot stand gekomen. Daarmee kreeg het eiland verbinding met Zuid-Beveland, in het oosten door middel van de Wilhelminapolder en in het zuiden door de Schengepolders.(5)

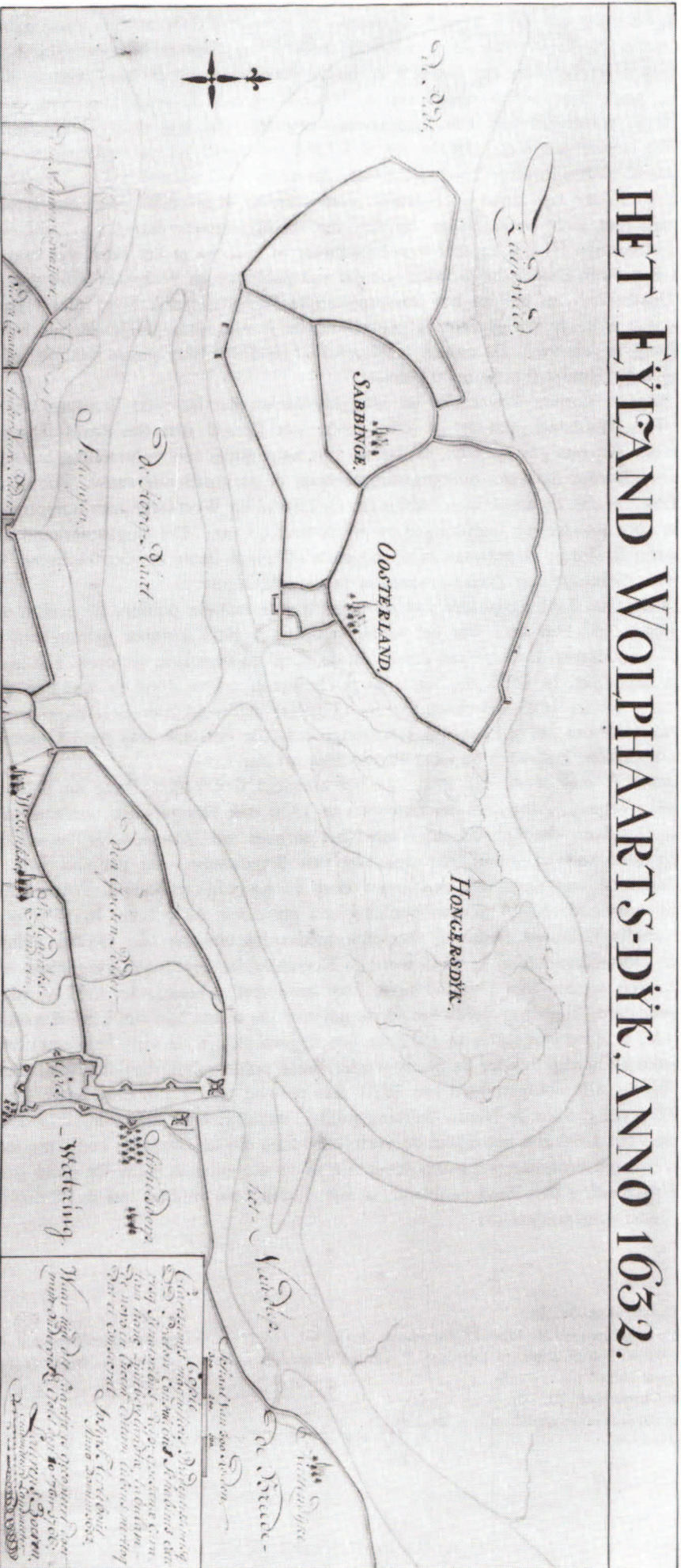
2. Koch, OBHZ, 247-249. Idem, 542,543.

3. RAZeeland, nadere toegangen nr. 56. Inhoud Geluweboek, nr. 1., fol. 114,115. Cornelis Jans is erfgenaam in de allodiale goederen van Cornelis Pieters Smidt. Betreft tienden te Sabbinge, 7 gemeten binnendijks en de rest daarbuiten "drijvende door 't doorsteken van de polder in 1575." sept. 1603.

4. Van Mieris, Groot Charterboek, III, 249.

5. Wilderom, Tussen afsluitdammen en deltadijken, III, 120-129.

HET EYLAND WOLPHAARTS-DYK. ANNO 1632.

2. Kaart van het eiland Wolphaartsdyk door landmeter Laurens Boeren, die in 1632 een kopie maakte van een kaart van Josias Aertshout. Geheel juist is de kaart niet. De in 1597 bedijfte Oosnieuwlandpolder is niet ingetekend. Ten westen van de Oud-Sabbingepolder is de Westerlandpolder getekend, doch die is pas ingedijft in 1665.

ARA. Coll. Lenshoek, nr. VTHR 4489.